

Kéki Béla: A latin nyomdabetű rajzának fejlődése Gutenberg óta

A hazai nyomda-, írás- és könyvtörténet kiváló tudósának hagyatékából került elő egy már-már nyomdakész kézirat, amelyet Kéki Béla egykori tanítványa, dr. Somkuti Gabriella rendezett sajtó alá, és – az oly fájdalmasan gyorsan eltávozott szerző szellemében – jól válogatott illusztrációkkal gazdagítva a miskolci Bölcsész-könyvek 3. füzeteként jelentetett meg.

A tartalmas kis kötet bevezetésében Kéki hivatkozott arra, hogy korábban az írástörténeti munkák csak a különféle írások kialakulásának bemutatására szorítkoztak, és csak a legutóbbi évtizedekben kezdett az az álláspont is tért hódítani, hogy „az írás történetébe a nyomdabetűknek az elmúlt öt évszázadban bekövetkezett változásai is beletartoznak.” Kiemelte, hogy az úttörés e területen nem az írástörténészeké, hanem a kiváló tipográfusoké. Ezek sorában Hermann Degering, Jan Tschichold, Hermann Zapf, Albert Kapr mellett jelentős szerepet tulajdonított a magyar Szántó Tibornak is. E betűtörténészeknek szinte egybehangzó véleménye, hogy a latin betű fejlődését a korok építészeti stílusával összefüggő, egységes történelmi folyamatként kell ábrázolni. Így járt el tanulmányában Kéki is, vizsgálva, hogy „miként alakult a 42 soros Biblia megjelenése, vagyis 1455 után Európa latin műveltségű népeinél az ismeretközlés legfőbb eszköze, a nyomdabetű fejlődése.”

Tömör, rövid történeti áttekintés után Kéki – a tőle más írásaiban,

előadásaiban megszokott – világos stílusban először a pergamenre vagy papírra írt kódexek betűtípusait mutatta be a „csúcsíves katedrálisok és a karcsú tornyokkal díszített várak” stílusjegyeit utánzó gót *textúrától* annak francia változatán, a *basztardán* keresztül a gótika itáliai hívei által, az ókori klasszikusok hatására kialakított *rotundáig*.

Részletesen foglalkozik az ún. *antikva* viszonylag lassú térhódításával, amely a klasszikus római *kapitálisból* eredt. Külön problémát jelentett az a kérdés, hogy hogyan alakult ki a császárkori Róma hűsz betűs abc-jéből a 15. század második feléig az immáron klasszikusnak nevezhető 26 betűs latin alfabétum, amely „hordozója lett eredetileg csak az európai, de később már több kontinens kultúrájának.”

Mondhatjuk: izgalmas fejezetek során mutatja be Kéki Béla a 42 soros Biblia létrejöttét, a Gutenberg után meginduló nyomda, nyomdák működésének történetét, az antikva ekkor már végleges térhódításának útját német és olasz nyelvterületen, később a franciák földjén is. Olyan kísérletező kedvű és nagyszerű tipográfiai eredményeket felmutató nyomdászok tevékenysége sem kerülte el Kéki figyelmét, mint az olasz, velencei (egyébként Ferrarában született) *Aldus Manutius* és kitűnő betűmetszője, *Griffo*, akinek a latin betűk *kurzív* változatát köszönhetjük. Egész kortörténet kerekedett ki Kéki tolla alól abban a fejezetben, amelyben Luther Márton és

reformátor társainak szerepét elemezte – a nyomdászat, a betűmetszés vonatkozásában is. Itt kerített sort a *fraktúra* bemutatására, amelyet „a korai barokk elemeként” is értékelte. Német nyelvű és francia nyomdások sorának ténykedésére került sor e lapokon. Ezt a nyomdászatban is tért hódító barokk formák ismertetése követte. E téren különös hangsúlyt fektetett Kéki a rézmetszés elterjedésének a dúsan díszített címlapokon, fejezet-felzeteken. Természetes, hogy több bekezdést szentelt – összefoglaló tanulmányának szűk keretei ellenére is – annak az antwerpeni könyvkötőnek, később nyomdatulajdonosnak, *Lodewijk Elzevier*nek, akinek cége ma is Európa- sőt világszerte ismert és elismert. E vállalkozás híres betűmetszője volt *Christoffel van Dyck*: az ő művészetével is foglalkozik a szerző.

Nem tagadva meg magyar voltát, Kéki szép képét adja *M. Tótfalusi Kis Miklós*nak, aki amszterdami tanulóévei után kiválóan metszett betűkészlettel szolgálva holland, lengyel, svéd, angol, német és olasz vevőit, formás örmény és grúz betűket is metszve hazatért Erdélybe. Kis Miklós – sokak által vitatva – a híres lipcsei metsző, *Anton Janson* betűire is hatással volt.

Nevek, adatok: nyomdászokéi, betűmetszőkéi sorakoznak a tanulmány lapjain. Világos előadása révén a nem szakember is nyomon követheti a nyomtatott betűk történetének következő fejezeteit is, amelyekből az angol és francia betűmetszők (*John Baskerville*, ill. *François-Ambroise Didot*) ténykedése, eredményei válnak ki, a *klasszicista betű* térhódítása nyomán. E betű legkiválóbb mestere a salernói nyomdász-családból származó *Giam-*

battista Bodoni volt, aki „Baskerville hatása alatt... kiküszöbölt könyveiből minden fölösleges díszítést, és csak tipográfiai eszközökkel oldotta meg a nyomdászat esztétikai feladatait.”

Az antikva és a fraktúr betűtípusok német nyelvterületen lefolyt, szinte „drámai” csatája után, amely az antikva végső győzelmével végződött, a 19. század első felében egyre nagyobb tért hódított – főleg olcsósága révén – az új sokszorosítási eljárás, a *litográfia*. A múlt század végére erős hanyatlásnak induló nyomdai színvonal újbóli felemelkedését a költő, iparművész és szociálpolitikus *William Morris*-nak köszönhette. A betűtervezésnél őt „elsősorban a jól olvashatóság elve” vezette. Kéki e fejezet során korábbi saját véleményén is változtatva elismeréssel szolt az angol mester tevékenységéről.

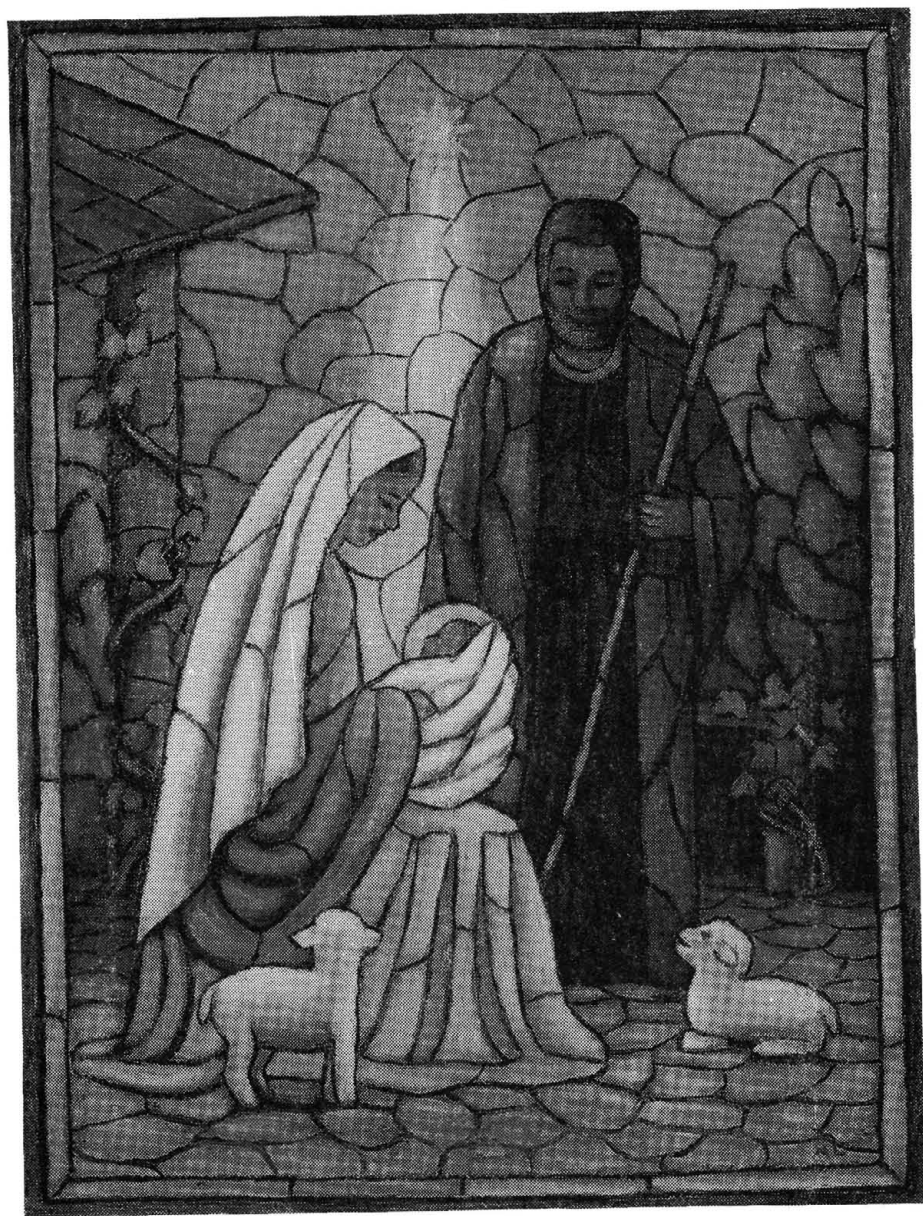
A kis kötetet a *groteszk* betűtípus bemutatásával zárta Kéki Béla (kiemelve a Bauhaus-műhely nagy magyar alkotójának, *Moholy-Nagy Lászlónak* érdemeit.

Említettük: Kéki Béla veretes szövegének illusztrálásához dr. Somkuti Gabriella válogatta ki a képanyagot. Kitűnő anyag, amely méltán reprezentálja a Kéki által leírtakat. Kár, hogy az egyébként igényes kiadvány éppen a téren technikailag nem tudott felnőni vállalt feladatához.

*

A posztumusz mű megjelenése esemény a hazai írástörténetben. Nemcsak szakmai értéke révén: segít felidézni sokunkban Kéki Béla szeretetreméltó alakját, elmélyíteni iránta érzett tiszteletünket. (Miskolc, 1994. 46. old., 21. ábra.)

Végh Ferenc

A szent család. Szájjal festette N. Litteral